

Oponentský posudek k disertační práci Mgr. Vojtěcha Janů „Searlovo pojetí biologického naturalismu“

Autor posudku: Mgr. Pavla Toráčová, Ph.D.

Práce Mgr. Vojtěcha Janů si klade za cíl prozkoumat Searlovu teorii biologického naturalismu jakožto odpověď na otázku po vztahu mysli a těla. V tomto zkoumání se pak zaměřuje nejen na to, jak a zda je biologický naturalismus jako nereduktivní teorie mysli schopen čelit tradičním problémům nereduktivních teorií, jako je pře-určenost (*overdetermination*), možnost mentálního působení, hrozba panpsychismu nebo epifenomenalismu, ale také na to, jak a zda Searlův přístup ob stojí v případě, že mysl uchopíme šířeji jako zahrnující intencionalitu, svobodné jednání a kauzálně působící já.

Disertační práce Mgr. Janů je rozdělena do pěti kapitol a po formální stránce práci nelze téměř nic vytknout. Práce je psaná jasným jazykem, rozvržení tématu je srozumitelné a autor vykazuje důkladnou a spolehlivou obeznámenost se Searlovým dílem i dobrou práci s další relevantní literaturou. Práce je tematicky bohatá – intencionalita, svobodná vůle a pojetí já jsou o sobě velkými tématy –, toto tematické rozkročení však autor odůvodňuje jednak věcnou propojeností pojednávané problematiky a jednak faktem, že John Searle sám chápe svou filosofii jako jeden koherentní filosofický projekt, v němž se poznatky a teorie dosažené v různých oblastech navzájem doplňují a vysvětlují, a proto prozkoumání soudržnosti tohoto projektu vzhledem k teorii biologického naturalismu dává dobrý smysl. Množství pojednávaných témat však má ten negativní důsledek, že se autor (obzvláště v některých kapitolách) omezí na představení Searlovy pozice a stručný přehled problémů a námitek i tam, kde by si problémy zasloužily detailnější analýzu. Tento nedostatek se podle mého názoru projevuje především v prvních dvou kapitolách. Naopak čtvrtá kapitola, jejímž tématem je svobodná vůle, jím netrpí a téma je zde pojednáno podrobněji a do větší hloubky. Poslední kapitola věnovaná pojetí já je pak možná nejpřínosnější, neboť nastoluje důležité otázky, jež jsou v Searlově filosofii spíše opomíjeny, a přináší autorův vlastní návrh, jak Searlovu teorii doplnit. Výsledkem pojednání uvedených témat je konstatování, že Searlův přístup vykazuje řadu nedostatků, některé z nich však plynou z určité vágnosti Searlovy teorie a mohou být dalším rozpracováním a doplněním odstraněny. Jako celek je pak Searlův biologický naturalismus shledán životaschopnou hypotézou, která by měla být brána vážně nejen filosofy, ale i empirickými vědci.

V následujícím předkládám několik otázek, připomínek a drobných kritických bodů, které mohou sloužit jako podnět pro diskusi při obhajobě.

V první kapitole Vojtěch Janů pojednává hlavní materialistické přístupy k psychofyzickému problému, které byly zastávány v průběhu dvacátého století, a pomocí tří myšlenkových experimentů poukazuje na jejich hlavní nedostatek, totiž absenci kválií v pojetí mentálních stavů. Označuje je proto za redukcionistické, nebo dokonce eliminativní – eliminují totiž kvalitativní zkušenost první osoby. Nabídla bych zde k diskusi otázku, zda je to opravdu pouze kvalitativní charakter, co je z mentálního vynecháno. Vodítkem k této diskusi může být jeden ze tří uvedených myšlenkových experimentů, totiž Searlův čínský pokoj. Mám za to, že tento experiment necílí na kválie, ale spíše na porozumění obsahu. Člověk v čínském pokoji skládá podle instrukcí čínské věty, aniž by jim rozuměl. Podle Searla tedy ve funkcionalisticky pojaté mentalitě chybí *porozumění*. Také Searlovo tvrzení, že počítačový program pomocí manipulace se symboly realizuje syntax, avšak syntax nestačí k tomu, aby byla přítomna také sémantika, se nezdá poukazovat na chybějící kválie.

V druhé kapitole Vojtěch Janů podrobuje zkoumání základní principy Searlova biologického naturalismu a poukazuje na to, že konkrétní vysvětlení, jak je vědomí možné, vlastně u Searla chybí. Vágnost Searlovy teorie jej pak vede mimo jiné ke konstatování, že pozice biologického naturalismu nechává otevřená vrátka panpsychismu: „[...] panpsychismus na úrovni ultimát není vyloučený, tedy je možné, že plnohodnotné lidské vědomí existuje nejen díky vhodnému materiálu a funkčnímu uspořádání, ale také kvůli tomu, že existují zárodečná vědomí na úrovni ultimát.“ (s. 47) Je třeba poznamenat, že tento závěr je v rozporu se Searlovou kritikou panpsychismu, a nabízí se tedy otázka, zda autor pokládá tuto otevřenou možnost za pouze teoretickou, nebo zda ji považuje za prakticky využitelnou.

V téže kapitole Vojtěch Janů přichází s vysvětlením kauzálního působení mentálních stavů a odmítnutím námitky týkající se kauzální uzavřenosti fyzického světa. Klíčem k obojímu je poukaz na to, jak je třeba dvouvrstevnatost mentálních stavů chápat: mentální vrstvu a neurobiologickou vrstvu není správné chápat doslovně jako dvě vrstvy jedné skutečnosti, ale spíše jako jeden skutečný stav, u něhož mluvíme o dvou vrstvách pouze hypoteticky (s. 43 n.). Možná by se dalo hovořit o dvou různých popisech téže skutečnosti. Nabízí se otázka, zda je tímto vysvětlením odmítnuta také námitka epifenomenalismu mentálního.

Značná část třetí kapitoly, která je věnovaná problému intencionality, se zabývá otázkou, kterou Vojtěch Janů nazývá „skeptickou“, tedy otázkou po „existenci a možnosti poznání skutečného světa“ (s. 72). V průběhu kapitoly nabývá otázka mnoha podob, mimo jiné podobu otázky „Jak vím, že nejsem mozek v kádi?“ (s. 70) nebo podobu rozdílu mezi pravdivým vnímáním a halucinací (s. 66). Vojtěch Janů se skeptickou otázkou obsírně zabývá a dochází k závěru, že „[...] Searlova teorie není schopna na základě vlastní zkušenosti rozlišit mezi pravdivým a nepravdivým poznáním. Bylo tak ukázáno, že Searle není schopen překonat skeptickou otázku

o pravdivosti světa, přestože vědomí ze světa vyvozuje.“ (s. 73) K této části práce mám dvě připomínky: jednak se mi zdá, že autor dostatečně nerozlišuje mezi radikální skepsí („mozek v kádi“), podle které možná nemáme vůbec žádná pravdivá přesvědčení o světě, a mezi výskytem ojedinělých halucinací obklopených pravdivými vněmovými zkušenostmi. Zatímco ten druhý případ Searle úspěšně vysvětluje, na první problém uspokojivá odpověď ještě nikdy nebyla podána. Radikální skepse se ve filosofii obvykle používá spíše jako metodický nástroj než jako problém vyžadující řešení (např. u autorem zmiňovaného Descarta nebo také u Husserla). Z práce Vojtěcha Janů však není zcela zřejmé, jakou roli zde radikální skepse hraje, případně jaké důsledky je z citovaného závěru pro Searlovu teorii nutné vyvodit. Chybí vysvětlení, v čem by měl spočívat přínos odpovědi na radikální skeptickou otázku. A to tím spíš, že sotva existuje otázka, kterou Searle považuje za filosoficky méně užitečnou.

Ve třetí kapitole se dále nachází určitá pojmová nepřesnost. Autor zde opakovaně říká, že intencionalita je důležitou vlastností vědomí (např. s. 53, 72), Searle však o intencionalitě hovoří jako o vlastnosti mentálních stavů. Tato pojmová nepřesnost se opakuje ve čtvrté kapitole, v níž autor tematizuje „kauzální působení vědomých stavů“, přičemž u Searla jde opět o stavy mentální.

V páté kapitole pojednávající o problematice já přichází autor s kritikou Searlova pojetí já, které má blíže k formálnímu pojetí Humovu nebo Dennettovu než k substanciálnímu pojetí, které nabízí např. Descartes. Upozorňuje, že já je stěžejní pro Searlovu teorii jednání, je článkem kauzálního řetězce, a tudíž je nemůžeme redukovat na formální pojem. Musí mít blíže k substanciálnímu než k formálnímu pojmu. (s. 102) Autor pak navrhuje nové, robustnější pojetí já, které je plně kompatibilní se Searlovým biologickým naturalismem. Navrhuje pojímat já podobně, jako Searle pojímá vědomé stavy – tedy jako skutečný fenomén skutečného světa, způsobený neurobiologickými mozkovými procesy, realizovaný jako vlastnost systému mozku a disponující kauzálními silami (s. 104). V tomto vymezení jde tedy o ontologii já, nikoli o jeho logické a psychologické vlastnosti nebo o jeho obsah, což je zcela v souladu s důrazem na jeho účinkování v síti kauzálních vztahů. Autor tak vyplňuje určitou mezeru v Searlově vysvětlení, neboť Searle se otázkou kauzálně působícího já dostatečně nezabývá.

Práce předložená Mgr. Vojtěchem Janů vyhovuje kritériím kladeným na disertační práce, a proto ji **doporučuji k obhajobě.**

V Praze dne 10. června 2021

Pavla Toráčová